

teta u Zagrebu, pokazao je ideološki sukob hladnoratovskih suparnika SSSR-a i SAD-a na Zagrebačkom velesajmu ujesen 1957. godine. Događanja na Jesenskom zagrebačkom velesajmu autor je stavio u kontekst šireg hladnoratovskog suparništva dviju velesila i samog stanja u Jugoslaviji.

Berislav Jandrić, iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu, u svome se članku „*Sudjelovanje sveučilištaraca u hrvatskom nacionalnom pokretu (1971.)*“ bavi ulogom sveučilištaraca, kao važnog čimbenika u hrvatskom nacionalnom pokretu 1971. godine, odnosom partijskog vodstva prema pokretu sveučilištaraca i slomom nacionalnog pokreta, a samim time i slomom pokreta hrvatskih sveučilištaraca.

„*Zastupljenost tema gospodarske povijesti Slavonije, Srijema i Baranje u Hrvatskoj historiografiji (S primjerima i o odnosu prema temama iz historijske demografije)*“ rad je **Zlate Živaković-Kerže** iz Hrvatskog instituta za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu. Svoje istraživanje autorica je temeljila na historiografskim radovima iz 19. i 20. stoljeća, te je istaknula samo neke aspekte istraživačkog interesa s toga polja povijesne znanosti koji su utjecali na zastupljenost pojedinih tema kod hrvatskih povjesničara. Posljednji prilog u ovome Zborniku jest skica za monografiju autora **Mirka Valentića**, „*Stara' Slavonska vojna krajina-skica za monografiju*“.

Daniel PATAFTA

Rod i politika povijesti

Joan WALLACH SCOTT (2003), *Rod i politika povijesti*, Zagreb: Ženska Infoteka, 273 str.

Knjiga *Rod i politika povijesti* (u izvorniku *Gender and the Politics of History*) autorice Joan Wallach Scott, vidljivo u samom naslovu, ispituje kategoriju roda te je postavlja u odnos s radnom i obiteljskom politikom.

U predgovoru knjige, autorica upozorava na spornost pitanja roda, potkrepljujući tvrdnju činjenicom da je u Ujedinjenim narodima spornost toga pitanja bila toliko snažna da je Komisija za položaj žena već bila osnovala kontaktnu skupinu čiji je zadatak bio doći do zajednički prihvaćenog općenitog shvaćanja značenja roda. Kontaktna je skupina ustvrdila da riječ „rod“ valja interpretirati i shvaćati prema njezinoj uobičajenoj, općenito prihvaćenoj uporabi. Ono što zapanjuje, prema autorici, jest činjenica da smisao „općenito prihvaćene uporabe“ uopće nije razjašnjen; kao da se taj pojam razumije sam po sebi, kao da nije podložan nikakvim dvosmislenostima i mnogobrojnim pogrešnim tumačenjima. U uobičajenoj je uporabi „rod“ postao istoznačnica za razlike među spolovima, i one pripisane i one „prirodne“.

Autorica piše da je ova knjiga proizvod onoga posebnog trenutka u osamdesetim godinama 20. stoljeća kad se rod doimao kao korisna kategorija analize upravo zbog toga što je djelovao na neki nepoznat način i rušio ustaljenu sigurnost i pouzdanost. Sedamdesetih su se i osamdesetih godina 20. st. feminističke teoretičarke (kao i ona sama) okrenule rodu kao načinu ponovnog promišljanja determinanata odnosa između spolova. Pod okriljem

su roda ispitivale kako su i u kojim uvjetima različite uloge i funkcije definirane za svaki spol; kako su sama značenja kategorija „muškarac“ i „žena“ varirala već prema razdoblju i mjestu; kako su formirane i provođene regulatorne norme spolnog ponašanja; kako su se teme moći i prava uklapale u pitanja muškosti i ženskosti itd. Knjiga *Rod i politika povijesti* se sastoji od Uvoda i četiri dijela: *Prema feminističkoj povijesti, Rod i klasa, Rod u povijesti i Jednakost i različitost*.

U *Uvodu* nas autorica upozna sa svojim djelom; kazuje da se u knjizi nalaze eseji čiji su predmeti i osnovna građa koje obrađuju neobično raznoliki, ali su unatoč tomu povezani temom roda i povijesti te nastojanjem da se artikulira priroda povezanosti između ta dva termina. U ovim esejima rod označava znanje o spolnoj različitosti. No to ne znači da rod odražava ili primjenjuje čvrsto određene i prirodne tjelesne razlike između žena i muškaraca; rod je zapravo znanje koje uspostavlja značenja za tjelesne razlike. Autorica naglašava da je njena pobuda pri pisanju ovih eseja bila i jest ona koju dijeli s ostalim feministicama, i ona je otvoreno politička: istaknuti i mijenjati nejednakosti između žena i muškaraca. Između feminističke politike i akademskih proučavanja roda, nadalje kaže, ne postoji neka razdvojenost, oni su, naprotiv, dio istoga političkog projekta, a to je kolektivni pokušaj konfrontacije s postojećim raspodjelama moći i rad na njihovoj promjeni.

Prvo poglavlje prvog dijela knjige pod naslovom *Ženska povijest* započinje citatom Virginije Wolf koja je pedesetak godina unatrag u svom djelu *A Room of One's Own (Vlastita soba)* promišljala o oblikovanju ženske povijesti: „...život prosječne žene elizabetinskog razdoblja mora da je negdje rasut, samo kad bi se mogao prikupiti i složiti u knjigu. Bilo bi odveć hrabro od mene, mišljah, tražeći po policama knjige kojih nije bilo, studenticama tih slavnihi koledža reći da moraju ponovno napisati povijest, premda priznajem da ovakva kakva jest često izgleda ponešto čudno, nestvarno, nahereno; ali zašto ne bi nadopunile povijest?...“ (cit. str. 29).

Tijekom posljednjeg desetljeća javlja se odgovor na poziv Virginije Wolf; povjesničari se bave ne samo dokumentiranjem života prosječnih žena u različitim povijesnim razdobljima već također predstavljaju i promjene u gospodarskom, obrazovnom i političkom položaju žena iz različitih društvenih slojeva u gradu i na selu te u nacionalnim državama. Sve to obilježava nešto što je s pravom nazvano „novo znanje o ženama“. Bez obzira na opseg i raznovrsnost tematike, postoji dimenzija koja je zajednička djelatnostima svih predstavnika različitih škola – postavljanje žene središtem ispitivanja, predmetom priče, nositeljem pripovijesti – bila ta pripovijest kronika političkih događaja (Francuska revolucija, „jurišanje na strojeve“, Prvi i Drugi svjetski rat,) ili politički pokret (čartizam, utopijski socijalizam, sufražizam) ili pak prikaz procesa i zbivanja u sklopu masovnih procesa društvenih promjena (industrijalizacija, kapitalizam, modernizacija, urbanizacija...). Autorica će u ovom eseju preispitati povijest kao način istraživanja filozofskih i političkih poteškoća s kojima su se susretali tvorci novog znanja o ženama.

Jedan je pristup problemu postavljanja žena kao povijesnih subjekata podrazumijevao prikupljanje podataka o njima i ispisivanjem „her-story“ („njezine priče“). Kao što upućuje igra s riječi „history“ (povijest), bit je bila priznati vrijednost jednom iskustvu koje je bilo zanemarivano te, posljedično tome, i obezvrijeđeno, kao i odlučno zatražiti da se prizna prisutnost ženskog subjekta u stvaranju povijesti (za razliku od tradicionalne povijesti [„history“] koja je shvaćena kao – „njegova priča“). „Njezina priča“ primjenjivana je na mnoge načine. Jedan pristup tome promatra ženski politički pokret sa stajališta njegovih običnih članica a ne predvodnica. Druga strategija povezana s „njezinom pričom“ podrazumijeva

pronalaženje dokaza o ženama koji služe pobijanju ustaljenih interpretacija napretka i nazadovanja. Autorica zaključuje da je pristup „njezine priče“ ostavio snažne posljedice na povijesnu znanost. Prikupljanjem velikih količina podataka o ženama u prošlosti ovaj pristup pobija tvrdnje onih koji uporno ističu da žene nisu imale povijest, da nisu imale neko važno mjesto u prošlim događajima. Zadiru još i dalje mijenjajući neke standarde od povijesne važnosti pa ističe da je osobno, subjektivno iskustvo jednako važno kao i javne i političke aktivnosti.

U drugom se poglavlju pod nazivom *Rod: korisna kategorija povijesne analize* prolazi kroz brojna objašnjenja termina roda. Započinje se obrazloženjem gramatičke definicije roda: gramatička je uporaba otvorena jer podrazumijeva formalna pravila koja slijede iz označavanja nečega kao muškog ili ženskog, a puna je neispitanih mogućnosti zbog toga što u mnogim indoeuropskom jezicima postoji treća kategorija – srednji (neutralni) rod. Nadalje, govori se o tome da se rod ponajprije pojavio među američkim feministicama koje su čvrsto zastupale primarno društvenu kvalitetu različitosti utemeljenih na spolu. Rod je također isticao odnosni aspekt normativnih definicija ženskosti. One znanstvenice koje su bile zabrinute da su ženski studiji odviše usko i zasebno usmjereni na žene služile su se terminom „rod“ kako bi u analitički rječnik uvele jedan odnosni pojam. Prema tom su stajalištu i žene i muškarci definirani međusobno, jedni na temelju drugih, pa se potpuno zasebnim proučavanjem nije moglo doći do razumijevanja ni jednog ni drugog. Autorica napominje (čemu će posvetiti posebno poglavlje u ovoj knjizi) da su analogije roda s klasom i rasom eksplicitne; pripadnice znanstvenog kruga u sklopu ženskih studija koje uključuju politički aspekt redovito su se pozivale na sve tri kategorije koje su njima bile ključne za ispisivanje nove povijesti. Zanimanje za klasu i rod upućivalo je ponajprije na to da se znanstvenik želi baviti poviješću koja uključuje pripovijesti o potlačenima te analizirati značenja i prirodu njihove potlačenosti, a u drugom redu na znanstveno shvaćanje da su nejednakosti u moći organizirane duž najmanje tri osi. Završavajući iscrpno objašnjavanje termina „rod“, autorica kaže da je u najjednostavnijem obliku koji se koristi u novije vrijeme „rod“ istoznačnica za „ženu“, a njegova je svrha namijenjena obilježavanju znanstvene ozbiljnosti djela, jer taj termin ima neutralniji i objektivniji pristup od riječi „žena“. „Rod“ žene uključuje, ali ih ne imenuje, pa tako, čini se, ne predstavlja neku ozbiljnu opasnost. Ova je uporaba „roda“, zaključuje, jedna strana onoga što bi se moglo nazvati potragom feministica znanstvenica za akademskim legitimitetom 1980-ih godina.

Autoričina se definicija roda sastoji od dva dijela i nekoliko podskupova. Srž definicije počiva na povezanosti dvije postavke: rod je tvorbeni element društvenih odnosa koji se temelje na uočenim razlikama između spolova; i rod je primarni način označavanja odnosa moći. Prvi dio definicije sastoji se od četiri elementa: prvi element su simboli koje je moguće pronaći u različitim kulturama, koji proizvode višestruke i često proturječne prikaze – Eva i Djevica Marija kao simboli žene, primjerice, u zapadnjačkoj kršćanskoj tradiciji – no isto tako i mitovi svjetla i tame, pročišćenja i okaljanosti, nevinosti i iskvarivosti. Drugi su normativni koncepti koji interpretiraju značenja simbola, a izraženi su u vjerskim, obrazovnim, znanstvenim, pravnim i političkim doktrinama. Treći je element sustav rodbinskih odnosa. Napominje da bi pojam roda trebao obuhvaćati ne samo rodbinu već i tržište rada te državni sustav. Četvrti je aspekt roda subjektivni identitet. Teoretiziranje o rodu je, međutim, razrađeno u autoričinu drugom prijedlogu: rod je primarni način označavanja odnosa moći, tj. primarno područje u kojem ili pomoću kojeg se artikulira moć. Ovaj drugi prijedlog autorica obrazlaže činjenicom da se rod u političkoj teoriji

koristi, doslovce ili analogno, sa svrhom da se opravda ili kritizira način na koji vladari vladaju te da se istakne odnos između vladara i onoga čime vlada. Autorica zaključuje da bez obzira na to je li riječ o ključnom trenutku za jakobinsku hegemoniju u Francuskoj revoluciji o času kad Staljin traži uspostavu autoriteta koji će preuzeti apsolutni nadzor ili o primjeni nacističke politike u Njemačkoj, novopečeni vladari proglašavaju dominaciju, snagu, središnji autoritet i vladajuću moć kao muškog roda (a neprijatelje, autsajdere, rušitelje, slabosti kao ženskog roda) i ostvaruju te kodove doslovce ih prenoseći u stvarne zakone (koji zabranjuju ženama sudjelovanje u politici, majkama da zarađuju za život itd.). Pojam klase u 19. st. također je tražio uporište za svoju artikulaciju u rodu. Dok su reformatori srednjeg sloja u Francuskoj, primjerice, prikazivali radnike terminima koji su kodirani kao ženski (podčinjeni, slabi, spolno izrabljivani kao prostitutke) radnički i socijalistički vođe odgovarali su na to ustrajnim traženjem muškog određenja radničke klase (proizvođači, snažni, zaštitnici žena i djece). Poglavlje je zaključeno tvrdnjom da je rod potrebno ponovno definirati i ponovno ustrojiti zajedno s vizijom političke i društvene jednakosti koja ne uključuje samo spol već i rasu.

Drugi dio knjige, *Rod i klasa*, započinje trećim poglavljem, *O jeziku, rodu i povijesti radničke klase*. Autorica je u ovom eseju obradila problem koji je prema njenim zapažanjima sve očitiji i neobično otporan na jednostavna rješenja, a to je problem s kojim se suočavaju feministice povjesničarke u nastojanjima da u praksu povijesti rada uvedu žene kao subjekt, a rod kao političku kategoriju. Većina povjesničara rada potpuno zanemaruje rod, tvrdeći da ga u njihovim izvorima nema ili da su žene imale tek manju ulogu u politici radničke klase. No oni uglavnom spremno dopuštaju ženama da pišu žensku povijest, pa čak ih i potiču. U prvom dijelu eseja kritički razmatra esej Stedmana Jonesa *Ponovno promišljanje čartizma*. U njemu govori da autor procjenjuje da je čartizam bio politički pokret čija je poruka bila slična poruci doktrina tog razdoblja – ovenizma, sindikalizma i socijalizma Davida Ricarda – prema kojima je država osnovni izvor ugnjetavanja. U spomenutom eseju Stedman Jones procjenjuje da je čartizam u prvom redu politički pokret zato što je išao za formalnim političkim predstavljanjem kao rješenjem društvenih problema. Autorica tvrdi da je u ovom eseju klasa prikazana kao politički koncept, ne zbog toga što je on bio formuliran u konkretnoj vrsti sukoba, već zato što je sadržavao političke ideje – tragove engleskog radikalizma. Prema Jonesu, povjesničari čartizma postavili su uzročnost na pogrešan način, jer je sadržaj i ciljeve pokreta odredila državna politika a ne odnosi proizvodnje. Autorica kazuje da Jones ne promišlja mogućnost da su gospodarske tegobe povezane s moći i politikom, da su čartisti možda išli za za gospodarskom promjenom političkim sredstvima te da su se njihove vizije moći prožimale s gospodarstvom i politikom. Autorica nadalje komentira, kao što to čini Jones, da čartizam nije bio klasni pokret zato što je išao za sudjelovanjem u državnom upravljanju znači propustiti mogućnost da se tu uoči kako identitet klase stvara društvenu praksu kroz koju ljudi uspostavljaju, tumače i djeluju na svom mjestu u odnosu na druge. Ovi odnosi prema drugima, pojašnjava – odnosi podčinjenosti ili dominacije, jednakosti ili hijerarhije – ustrojili su društvenu organizaciju. Nadalje objašnjava da cilj gledanja čartizma iz ove perspektive nije svesti ga prikladno na neku formalnu političku borbu ili neku konkretnu strategiju koju je ponudila neka organizirana skupina, već preispitati proces kroz koji je čartistička politika gradila klasni identitet. A rod se, tvrdi autorica, toliko isprepleo s pojmovima klase da više nema načina na koji se jedno može analizirati bez drugoga. U drugom dijelu eseja autorica piše da Stedman Jones pokušava dokazati da čartisti nisu bili

„klasno svjesni“ čime zapravo odbacuje način na koji je klasa uistinu bila shvaćena. Jer klasni identitet čartizma, kaže autorica, bitno je drukčiji od onoga što će kasniji socijalisti nazvati „klasom“, a što Jones nije u svom eseju istaknuo. Uputnice na rod u čartizmu bile su česte; proglašavajući utopijske pokrete „ženskima“, a sebe „muškim“ pokretom posebno se istaknuo argument čartizma o podobnosti radnih ljudi za glasovanje.

Autorica zaključuje da ne možemo razumjeti kako su koncepcije o klasi poprimile pravovaljanost i etablirale političke pokrete a da ne preispitamo koncepcije roda, te da ne možemo razumjeti spolnu raspodjelu roda u radničkoj klasi a da ne ispitamo koncepcije klase.

Četvrto poglavlje naslovljeno je *Žene u knjizi „The making of the English Working class“ (Stvaranje engleske radničke klase)*. Ova knjiga, *Stvaranje engleske radničke klase*, autora E. P. Thompsona, služi kao primjer, tvrdi autorica, marksističke socijalne povijesti koja klasu poima kao odnos, a ne kao strukturu ili kategoriju. Također, klasnu svijest smatra kulturalnom jednako kao i gospodarskom kreacijom, na ljudsko djelovanje gleda kao na ključni element u stvaranju povijesti, a na politiku kao na središnji smisao te povijesti.

Treći dio knjige naslova *Rod u povijesti* započinje petim poglavljem *Radni identiteti za muškarce i žene: politika rada i obitelji u pariškoj zanatskoj proizvodnji odjeće 1848. godine*. U ovom eseju autorica piše da su studije pokreta radničke klase u Francuskoj u 19. st. naglašavale središnju ulogu kvalificiranih radnika koji su zastupali tradicije zanatstva u nastojanjima da se organiziraju političke i ostvare gospodarske promjene. Organizacija rada, kao i udruživanje u bratstva, bile su samo dvije od dominantnih tema u tom razdoblju radničke klase; obitelj je bila jednako važna i sa svime povezana treća tema. Ovaj esej sadrži studiju slučaja o zahtjevima koje su iskazivali muškarci i žene, te o zahtjevima koji su im nametnuti u pariškim krojačkim zanatima, zanatima koji su tada zapošljavali najveći broj pariških radnika.

Šesto poglavlje nosi naziv *Statistički prikaz rada: La statistique de l'industrie a Paris, 1847-1848*, u kojem nas autorica upoznaje sa značenjima statističkih izvještaja i opisuje utjecaj takvog u društvu Francuske tih godina. Piše da su statistički izvještaju služili kao oružje u raspravi o društvenom pitanju kojom je bila zaokupljena francuska politika u vrijeme Srpanjske monarhije. Konzervativci su u tu svrhu skupljali dokaze koji bi potkrijepili njihove stavove. Statistika je u to doba uspostavila jedan dotad nezapamćen osjećaj sigurnosti, činjenice i brojke uzimale su se kao bjelodana istina, a povjesničari su se njima služili kao izvorima. Autorica će istražiti način na koji taj dokument tumači svijet radnika i njihova rada.

Sedmo poglavlje nosi naziv „*L'ouvriere! Mot impie, sordide...*“: *Radnice u diskursu francuske političke ekonomije, 1840-1860*. U ovom poglavlju autorica promatra status zaposlene žene čime obuhvaća neka pitanja o neovisnosti, zakonskom položaju i odgovarajućim ženskim društvenim ulogama. Sve od opširnog istraživanja prostitucije koju je 1836. proveo Parent-Duchatelet, općenito se smatralo da neslužbene prostitutke potječu iz redova zaposlenih djevojaka. Tome je pridonijela, navodi autorica, samostalnost žena koje rade u svojim sobama i na kraju su dana slobodne raditi što god žele. To stanje neovisnosti, oslobađalo ono nezasićenost želje ili donosilo bijedu i nezaposlenost, vodilo je u prostituciju. Sudbina žena u tvorničkim gradovima često je stavljana u kontrast sa situacijama žena u tipično ženskim radionicama ili s onima što su nadničarile kod kuće. One u tvornici često su bile izložene prostačkom društvu, zavodili su ih, odvajali od brige za dom i djecu, a žene u ženskim radionicama ili one kod kuće prikazivane su kao krjeposne, poslušne i

dobro pripremljene za odgovornosti braka i majčinstva. No, gdje god radile, žene su u ondašnjem francuskom društvu bile marginalizirane. Marginalizacija žena radnica zbivala se na temelju političke ekonomije kroz predstavljanje njezine ekonomske i moralne znanosti putem isticanja „prirodnih“ odlika muškaraca i žena; pozivanje na prirodu opravdalo je određena pravila i činilo ih neprijepornima. Autorica zaključuje da upravo proučavanjem proizvodnje marginalnosti žena radnica možemo otkriti neke od ključnih pitanja javne politike i političke rasprave u Francuskoj sredinom 19. stoljeća.

Četvrti dio knjige naziva *Jednakost i različitost* započinje osmim poglavljem, *Slučaj Sears*. U uvodu autorica objašnjava da izraz „jednakost protiv različitosti“ služi kao skraćunica za obilježavanje proturječnih feminističkih pozicija i političkih strategija. Oni koji tvrde da spolna različitost ne bi smjela biti bitan kriterij u školama, pri zapošljavanju i u zakonodavstvu, poklanjaju se kategoriji jednakosti. Oni koji ističu da zahtjeve u ime žena treba postavljati u sklopu potreba, interesa i značajki zajedničkih ženama kao skupini, zauzimaju se za kategoriju različitosti. Rasprava je o jednakosti i različitosti primijenjena u analizi slučaja Sears, parnice zbog diskriminacije spolova koju je 1978. g. pokrenula Komisija za jednake mogućnosti pri zapošljavanju (Equal Employment Opportunity Commission, EEOC), protiv trgovačkog magnata Sears, Roebuck & Company.

Deveto poglavlje naslovljeno je *Američke povjesničarke, 1884-1984*. U tom poglavlju autorica ispituje rodnu raznolikost; ispituje povjesničarke koje su zbog stečena naslova doktora znanosti za povijest, akademskog položaja i članstva u Američkom povjesničarskom udruženju, priznate kao pripadnice povijesne profesije. Autorica će prikazati da njihovo uključanje u elitnu skupinu profesionalaca nije bilo bez teškoća.

U posljednjem, desetom poglavlju naziva *Još neka razmišljanja o rodu i politici* autorica objašnjava razliku između termina „spol“, koji se koristi za označavanje bioloških kategorija, i „rod“ koji se koristi za socijalne ili kulturalne kategorije. No, koliko god feministice, tvrdi, usavršavale termin „rod“, ne može se uspjeti spriječiti njegovo iskrivljeno prikazivanje. U popularnom se razgovoru „spol“ i „rod“ rabe u istoznačnom jednako često kao i u suprotnom smislu; katkad se zapravo čini da je „rod“ jednostavno eufemizam za „spol“. Nadalje, autorica prikazuje primjere gdje je politika povezana sa spolnom različitosti, primjerice, neki su povjesničari upućivali na to da su revolucionari stavljali „ženski“ aristokratski stil lukavstva i iluzije u suprotnost „muškom“ buržujskom stilu objektivnosti i racionalnosti. Na taj način je napad na aristokraciju spojen s nepriznavanjem ženskih utjecaja u javnoj sferi. Zatim postavlja pitanje izaziva li prisutnost žena uvijek na analizu rodova te odgovara da prisutnost žene nije uvijek siguran znak da su žene posebna politička kategorija, no ipak upravo tu postavku potvrđuju neka djela koja pokušavaju pripisati tipično ženske ili ženstvene motive ženama u društvenim pokretima. U posljednjem podnaslovu *Predmet prava* autorica propituje zahtjeve za pravima kojima su obilježeni feministički prosvjedi, te naposljetku citira francusku sufražetkinju Hubertine Auclert, „Sve dok žena nema moć djelovanja u obranu svojih interesa gdje god su oni ugroženi, nijedna promjena u gospodarskom ili političkom stanju društva neće unaprijediti njezin položaj“ (Auclert, 1881) (str. 252).

Knjiga sadrži bibliografiju i kazalo. Uredila ju je Ines Trkulja, prevela s engleskog Marina Leustek, a grafički obradila Tihana Modrić. Knjiga je u Hrvatskoj objavljena uz potporu Zagrebačke banke.

Iva MILOVAN

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

38

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a bold, sans-serif font, followed by the word 'press' in a smaller, lowercase, sans-serif font. The 'FF' is stylized with a horizontal line through the middle of the letters.

ZAGREB 2006.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 38

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2006. godine

Naklada

400 primjeraka